

Pagrindiniai klausimai:

■ Kaip keitėsi vadovėlių turinio vertinimo ir aprūpinimo jais tvarka?

■ Kokia yra bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių pasiūla Lietuvoje?

■ Kaip mokyklos bendruomenė pasirenka vadovėlius?

■ Kaip panaudojamos mokinio krepšelio lėšos, skirtos vadovėliams ir kitoms mokymo priemonėms įsigyti?

■ Kaip vadovėlių rinka reguliavama Europos valstybėse?

BENDROJO UGDYMO DALYKŲ VADOVĖLIAI: VERTINIMAS, LEIDYBA IR PASIRINKIMO GALIMYBĖS

Keičiantis ugdymo turiniui ir informacinėms technologijoms užimant vis svarbesnę vietą ugdymo procese, vadovėlis nepraranda savo kaip mokymo priemonės svarbos. Šiuolaikinis vadovėlis mokiniams turi padėti ne tik įgyti žinių, bet ir ugdyti gebėjimus bei kurti vertybinių nuostatų sistemą. Vadovėlių tyrinėtojai pažymi, kad pagrindinė vadovėlio funkcija pasikeitė: anksčiau svarbiausiu dalyku buvo laikoma perteikti mokiniams žinias, o dabar pabrėžiama, kad vadovėlis turėtų stiprinti mokinių mokymosi motyvą, padėti jiems savarankiškai plėtoti savo žinias, gebėjimus ir vertybines nuostatas, teikti galimybę pagal savo gebėjimus ir poreikius rinktis veiklas, užduotis ir padėti įsivertinti savo pasiekimus.

Aktuali problema – vadovėlių kokybės užtikrinimas siekiant juos labiau pritaikyti socialiniam kultūriniam šalies kontekstui ir švietimo sistemos poreikiams. Būtina sudaryti vienodas galimybes visiems švietimo bendruomenės nariams gauti išsamią objektyvią informaciją apie naujai išleistus vadovėlius, teikti rekomendacijas, kaip juos pasirinkti ir naudoti ugdymo procese.

Esminės išvados

Vadovėlių vertinimo sistema Lietuvoje palaipsniui keitėsi nuo griežtai reglamentuoto vertinimo iki liberalesnio vertinimo ir informavimo apie vadovėlių kokybę sistemos sukūrimo.

Šiandieninė Lietuvos vadovėlių rinka reguliuojama panašiai kaip kitose Vidurio ir Rytų Europos šalyse: yra nurodomi rekomenduojami įsigyti vadovėliai, nustatyti reikalavimai vadovėliams ir jų vertinimo procedūros.

Keičiantis ugdymo turiniui, kito ir vadovėlių vertinimo kriterijai. Dalykiniai, pedagoginiai ir psichologiniai vadovėlio vertinimo aspektai susieti ir papildyti kriterijais, padedančiais įvertinti mokinių kompetencijų ugdymo galimybes.

Dauguma į „Vadovėlių duomenų bazę“ įrašomų vadovėlių yra išleista Lietuvos leidyklų. Užsienio šalių leidyklose yra išleista dauguma vadovėlių užsienio kalbomis mokytis. 2010–2011 metais parengtame „Galiojančių bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių sąrašas“ pusė nurodytų vadovėlių pradinėms klasėms yra išleista 2003–2008 m., o beveik pusė 5–10 klasėms skirtų vadovėlių yra išleista iki 2003 m.

Bendrojo ugdymo mokyklų bendruomenės savarankiškai sprendžia, kokius vadovėlius ir mokymosi priemones įsigyti.

Iki 2011–2012 mokslo metų pradžios kiekvienoje mokykloje, veikiant susiformavusioms tradicijoms, valstybės ir steigėjo nustatytoms taisyklėms, buvo susiklosčiusi savita tvarka, kas ir kaip dalyvauja renkantis bendrojo ugdymo dalykų vadovėlius. Renkantis vadovėlius dažniausiai buvo naudojamosi „Galiojančių vadovėlių sąrašas“, o kokį vadovėlį įsigyti, dažniausiai sprendė to dalyko mokytojas ir mokyklos metodinių grupių nariai.

Nuo 2011 m. rugsėjo mėn. pradėjo veikti Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių duomenų bazė (<http://vadoveliai.emokykla.lt>).

Nors 2010 m. mokinio krepšelyje, skaičiuojant vienam mokiniui, vadovėliams ir kitoms mokymo priemonėms įsigyti buvo skirta 70 Lt, bet, ITC duomenimis, savivaldybės vidutiniškai vienam mokiniui išleido 148,4 Lt.

KAIP KEITĖSI VADOVĖLIŲ TURINIO VERTINIMO IR APRŪPINIMO JAIS TVARKA?

Iki 1990 m. vadovėliai buvo leidžiami **centralizuotai**. Kiekvienam dalykui buvo išleidžiama po vieną vadovėlį, kurį leisdavo viena leidykla. Centralizuotai nupirkta visos vadovėlio tiražas buvo išdalijamas mokykloms. 1991–1992 m. Atviros Lietuvos fondas inicijavo pirmųjų po Nepriklausomybės atkūrimo lietuviškų vadovėlių rengimą. Šiuos vadovėlius leido privačios leidyklos.

Siekiant decentralizuoti visą aprūpinimo vadovėliais procesą, 1998 m. pradėta keisti mokyklų aprūpinimo vadovėliais tvarka. Sudaryta galimybė pačioms mokykloms nuspręsti, kokių ir kiek vadovėlių joms reikės. Mokykloms buvo skiriamas lėšų limitas vienam mokiniui, ir jos rinkosi reikalingus vadovėlius iš švietimo ir mokslo ministro patvirtinto „**Galimų įsigyti bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių sąrašo**“ (toliau – Galimų įsigyti vadovėlių sąrašas). Mokyklų pasirinktus vadovėlius centralizuotai pirkė Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.

1999 m. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) ekspertai, atlikę Lietuvoje vadovėlių leidybos ir aprūpinimo jais analizę, pasiūlė ieškoti greitesnio ir geresnio būdo, laiduojančio mokiniams ir mokytojams platesnį vadovėlių pasirinkimą. Prie naujos sistemos kūrimo (2000–2002 m.) buvo pereinama laipsniškai – dalis vadovėlių buvo perkama centralizuotai, dalis lėšų išdalijama mokykloms limitų forma. Mokyklų aprūpinimo vadovėliais **decentralizavimą** paspartino ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. patvirtinta bendrojo lavinimo mokyklų finansavimo reforma, kuri įteisino mokinio krepšelį. Mokykloms buvo patikėta pačioms spręsti, kiek ir kokių vadovėlių tikslinga įsigyti, ir prisiminti atsakomybę už lėšų panaudojimą.

Nuo 2003 m. patvirtinta vadovėlių vertinimo ir patvirtinimo žymos teikimo ir registravimo tvarka. Mokyklos už mokinio krepšelio lėšas galėjo pirkti tik tuos vadovėlius, kuriems buvo suteikta patvirtinimo žyma „Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos rekomenduota“. Todėl leidyklos parengtus vadovėlius pateikdavo vertinti **ekspertų komisijoms**, kurios priimdavo sprendimą dėl patvirtinimo žymos suteikimo. Ekspertų komisijos, vertindamos vadovėlių rankraščius, teikdavo pastabų ir pasiūlymų autoriams. Vadovėlių rankraščiai buvo tobulinami ir teikiami kitam svarstymui. Patvirtinimo žyma vadovėliams dažniausiai buvo suteikiama tik po antro ar trečio pateikimo vertinti (žr. 1 lentelę). Vadovėliai, kuriems buvo suteikta patvirtinimo žyma, buvo įtraukiami į „**Galiojančių bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių sąrašą**“ (toliau – Galiojančių vadovėlių sąrašas). Į Galiojančių vadovėlių sąrašą taip pat buvo įrašomi ekspertų komisijų įvertinti ir rekomenduoti užsienyje išleisti užsienio kalbų vadovėliai.

Galiojančių vadovėlių sąrašas kasmet buvo peržiūrimas ir atnaujinamas, išbraukiant vadovėlius, kurių patvirtinimo žymos galiojimo terminas pasibaigė. Švietimo ir mokslo ministerija kiekvienais metais taip pat sudarydavo „Galimų įsigyti vadovėlių sąrašą“, į kurį buvo įtraukiami leidyklų siūlomi ir patvirtinimo žymą turintys vadovėliai. Šiame sąrašo nurodytus vadovėlius mokyklos galėjo pirkti už mokinio krepšelio lėšas, skirtas vadovėliams.

Kasmet buvo renkamas ir apdovanojamas geriausias vadovėlis.

1 lentelė. Naujų vadovėlių rankraščių, apsvaistytų ekspertų komisijose, ir išleistų naujų vadovėlių skaičius 2005–2009 metais

	2005	2006	2007	2008	2009 I ketvirtis
Naujų vadovėlių rankraščių, apsvaistytų ekspertų komisijose, skaičius	161	153	89	131	71
Išleistų naujų vadovėlių skaičius	60	70	57	76	58

Duomenų šaltinis: UPC

Prasidėjus diskusijoms dėl vadovėlių turinio vertinimo sistemos skaidrumo, ekspertų darbo kokybės, autorių atsakomybės už vadovėlių turinį, 2008 m. pradėta keisti vadovėlių turinio vertinimo ir jų įsigijimo tvarka. Nuo 2009 m. atsisakyta ekspertų komisijų, patvirtinimo žymų, Galimų įsigyti vadovėlių sąrašo, nebeliko vadovėlio turinio aprobavimo, užsienyje išleistų užsienio kalbų vadovėlių vertinimo. Pagal šią tvarką į Galiojančių vadovėlių sąrašą įrašomi vadovėliai, turintys leidyklos pasirinkto vertintojo ir institucijos, atsakingos už vadovėlio turinio vertinimą, paskirto vertintojo **teigiamas recenzijas**. Taip pat sujungtos mokinio krepšelio lėšos vadovėliams ir mokymo priemonėms.

2011 m. patvirtinus „**Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir mokymo priemonių atitikties teisės aktams įvertinimo ir aprūpinimo jais tvarkos aprašą**“¹, pakoreguotas vadovėlių turinio vertinimas ir atsisakyta Galiojančių vadovėlių sąrašo. Recenzuoti vadovėliai yra įrašomi į Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių duomenų bazę (toliau – Vadovėlių duomenų bazė) (žr. <http://vadoveliai.emokykla.lt>). Joje yra skelbiamos leidyklos pasirinkto vertintojo ir institucijos, atsakingos už vadovėlio turinio vertinimą (toliau – Institucijos), paskirto vertintojo recenzijos.

¹ Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir mokymo priemonių atitikties teisės aktams įvertinimo ir aprūpinimo jais tvarkos aprašas (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro patvirtintas 2011 m. lapkričio 30 d. įsakymu Nr. V-2310).

Vertintojų paslaugas institucijos perka Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymo nustatyta tvarka. Vertintojai įvertina vadovėlio maketo turinį ir parengia **viešąją recenziją** pagal Institucijos patvirtintą recenzijos formą. Numatyta galimybė leidyklos pageidavimu vertinti vadovėlio rankraštį ir parengti tarpinę recenziją, siekiant pagerinti vadovėlio kokybę. Taip pat numatyta galimybė vertinti leidyklos pateiktą vadovėlio komplektą.

Nuo 2011 m. rugsėjo 1 d. pradėjusioje veikti Vadovėlių duomenų bazėje pateikiama informacija apie recenzuotus vadovėlius. Švietimo bendruomenės nariai šioje bazėje gali rasti išsamią informaciją apie naudojamus ir naujai išleidžiamus vadovėlius, sužinoti daugiau apie jų pritaikymo ugdymo procese galimybes. Mokytojams yra numatyta galimybė pateikti atsiliepimus ir komentarus apie jiems ugdymo procese aktualius vadovėlius ir galimybė sudaryti pageidaujamų vadovėlių sąrašą.

Vadovėlių autoriams ir leidėjams vadovėlių rengimo metu teikiamos konsultacijos. Vadovėlių turinio vertintojams nuolat organizuojami mokymai.

Šiais pertvarkymais siekta aiškiau apibrėžti Švietimo ir mokslo ministerijos ir leidėjų atsakomybę už vadovėlių turinį, sudaryti galimybes mokytojams ir kitiems suinteresuotiems asmenims gauti išsamesnę informaciją apie vadovėlius.

Už vadovėlių turinio vertinimą šiuo metu yra atsakingi Ugdymo plėtotės centras ir Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras, o už vadovėlių duomenų bazės tvarkymą – Švietimo aprūpinimo centras.

KOKIE REIKALAVIMAI LIETUVOJE KELIAMI VADOVĖLIŲ TURINIUI?

Iki 2003 metų ekspertai vertino vadovėlius neturėdami įteisintos vadovėlio sampratos ir vienodų vadovėlių vertinimo kriterijų. Poreikį nustatyti vadovėlių vertinimo kriterijus, sukurti priimtina vadovėlių vertinimo formą kėlė neišspręstos vertinimo proceso skaidrumo problemos.

2003 m. buvo patvirtinti **„Reikalavimai bendrojo lavinimo dalyko vadovėliui“**, tiksliau sakant, reikalavimai bendrojo ugdymo dalyko vadovėlio turinio kokybei². Šio dokumento pirmajame priede pateikti vadovėlio (vadovėlio rankraščio) vertinimo kriterijai buvo suskirstyti į tris grupes. Pirmąją grupę sudarė „dalykiniai“ kriterijai, pavyzdžiui, vadovėlyje pateikiamų sąvokų, teorijų, interpretacijų šiuolaikiškumas, pateikiamos medžiagos atrankos pagrįstumas, medžiagos tolerantiškumas lyčių, amžiaus grupių, mažumų atžvilgiu ir pan. Antrojoje grupėje buvo pateikti „pedagoginiai“ kriterijai: vadovėlio dermė su Bendrosios programomis, atitiktis amžiaus ypatumams, metodinės sistemos tinkamumas įvairiems mokymosi stiliams, vaizdinės medžiagos įvairovė ir pan. Trečiąją grupę sudarė „psichologiniai“ kriterijai: medžiagos orientavimas į mokinio gyvenimo patirtį ir kontekstą, dermė su kitais tos srities, klasės, amžiaus grupės vadovėliais ir pan. Antrajame priede buvo pateikta vertinimo anketa, kuria remiantis buvo vertinamas vadovėlis.

2005 metais buvo patvirtintas „Mokyklų aprūpinimo bendrojo lavinimo dalykų vadovėliais ir mokymo priemonėmis tvarkos aprašas“³, kurio pirmajame priede pateikti **„Vadovėlio (vadovėlio rankraščio) vertinimo kriterijai ir vertinimo anketa“**. Vertinimo anketoje buvo atsakyta kriterijų skirstymo į tam tikras kategorijas kaip 2003 metais, tačiau kriterijai išliko panašūs.

Keičiantis vadovėlių vertinimo sistemai 2010 metais buvo patvirtintas „Vadovėlių recenzijų rengimo tvarkos aprašas“⁴. Recenzijų rengimo tvarkos aprašo priede buvo pateikta „Vadovėlio / vadovėlio komplekto rankraščio turinio recenzijos forma“. Vertintojui buvo rekomenduojama įvertinti vadovėlio medžiagos tinkamumą mokyti ir mokytis, taip pat buvo privaloma pateikti išvadą dėl vadovėlio atitikties „Mokyklų aprūpinimo bendrojo lavinimo dalykų vadovėliais ir mokymo priemonėmis tvarkos apraše“ nustatytiems pagrindiniams vadovėlio turiniui keliamiems reikalavimams.

2011 m. **„Vadovėlio / vadovėlio komplekto rankraščio turinio recenzijos forma“** buvo atnaujinta. Naudodamiesi ja vertintojai recenzijoje turi pateikti informaciją apie vadovėlio medžiagos tinkamumą kompetencijoms ugdyti, įvertinti, ar vadovėlis teikia galimybę individualizuoti ugdymą, ar jo medžiaga sudėtingumu ir apimtimi pritaikyta įvairių mokymo(si) stilių ir tam tikro amžiaus mokiniams, ar vadovėlyje pateikta medžiaga atitinka pagrindines demokratinės visuomenės ir Lietuvos valstybės vertybes. Svarbiausias recenzijos tikslas – įvertinti vadovėlio panaudojimo ugdymo procese galimybes. Taip vertinimo kriterijai evoliucionavo nuo atskirų dalykinių ir pedagoginių kriterijų iki kriterijų vertinti vadovėlio tinkamumą kompetencijoms ugdyti.

Visi Lietuvoje išleisti bendrojo ugdymo mokyklos dalykų vadovėliai privalo atitikti Lietuvos higienos normas (HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“), t. y. reikalavimus vadovėlio spausdinimui naudojamiems dažams, popieriui, šriftui, teksto išdėstymui, formatui, įrišimui ir svariui. Taip pat leidyklos, leidžiančios vadovėlius, atsako ir už kalbos taisyklingumą, todėl privalo gauti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pažymą.

² Reikalavimai bendrojo lavinimo dalyko vadovėliui (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2003 m. balandžio 9 d. įsakymas Nr. 452).

³ Mokyklų aprūpinimo bendrojo lavinimo dalykų vadovėliais ir mokymo priemonėmis tvarkos aprašas (patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. sausio 4 d. įsakymu Nr. ISAK-2).

⁴ Vadovėlių recenzijų rengimo tvarkos aprašas (patvirtintas Ugdymo plėtotės centro direktoriaus 2010 m. vasario 9 d. įsakymu Nr. 1.18-50).

KAIP VADOVĖLIŲ RINKA REGLAMENTUOJAMA EUROPOS VALSTYBĖSE?

Vadovėlių rinkai valstybė dažniausiai daro įtaką nustatydamą vadovėlių vertinimo procedūras, reikalavimus vadovėliams ir sudarydama rekomenduojamų įsigyti vadovėlių sąrašus.

Šiuolaikinė Lietuvos vadovėlių rinka reglamentuojama panašiai kaip kitose Vidurio ir Rytų Europos šalyse. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad kiekviena šalis reguliuoja savo bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių rinką pagal tam tikras nusistovėjusias tradicijas ir vidinius poreikius.

2 lentelė. Valstybės įtaka bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių rinkai Lietuvoje ir kitose šalyse 2008–2010 m.

Valstybės poveikio bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių rinkai būdas	Valstybės
Yra rengiamas rekomenduojamų įsigyti vadovėlių sąrašas ar kitaip nurodomi valstybės rekomenduojami vadovėliai	Čekija, Estija, Graikija, Latvija, Lenkija, Lietuva , Malta, Prancūzija, Rumunija, Slovakija, Slovėnija, Vengrija, Vokietija, Turkija
Yra nustatytos vadovėlių vertinimo procedūros	Austrija, Belgija, Bulgarija, Čekija, Estija, Graikija, Kipras, Latvija, Lenkija, Lietuva , Prancūzija, Rumunija, Slovėnija, Vengrija, Vokietija, Turkija
Yra keliama reikalavimai vadovėliams	Bulgarija, Čekija, Estija, Graikija, Lenkija, Lietuva , Prancūzija, Rumunija, Slovėnija, Vengrija, Vokietija, Turkija

Šaltinis: Eurydice

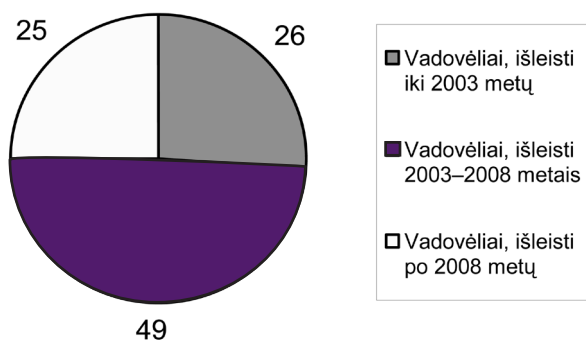
KOKIA YRA BENDROJO UGDYMO DALYKŲ VADOVĖLIŲ PASIŪLA LIETUVOJE?

Informacija apie Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose naudojamus vadovėlius nuo 2011 m. rugsėjo mėn. yra pateikiama **Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių duomenų bazėje** (toliau – Vadovėlių duomenų bazė). Dauguma Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose naudojamų vadovėlių (išskyrus vadovėlius užsienio kalbai mokytį) yra išleisti Lietuvos leidyklų.

Vadovėlių vertinimo tvarka nuo nepriklausomybės atkūrimo keitėsi, tačiau, vertinant vadovėlių turinį, vienas iš svarbiausių kriterijų buvo ir liko vadovėlio turinio **atitiktis tuo metu galiojančioms Bendrosioms programoms**. Bendrosios programos yra periodiškai atnaujinamos.

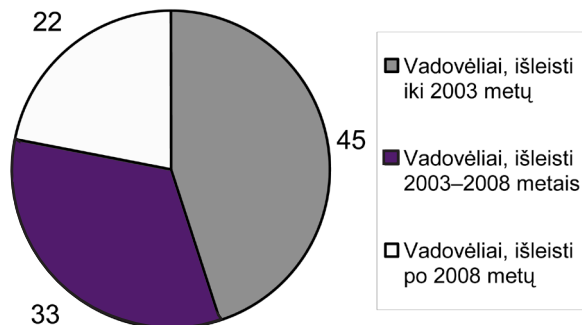
Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos atnaujintos 2003 ir 2008 metais. Ne visada, pakeitus Bendrojo ugdymo programas, mokiniai mokosi iš vadovėlių, kurie parengti pagal atnaujintas programas. Iš 1 ir 2 pav. pateiktų duomenų matyti, kad dauguma Galiojančių bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių sąraše nurodytų vadovėlių pradinėms klasėms yra išleista 2003–2008 m., o beveik pusė 5–10 klasių skirtų vadovėlių yra išleista iki 2003 m. Vidurinio ugdymo programos atnaujintos 2011 metais, taigi leidyklos dar neišleido didesnio skaičiaus vadovėlių, atitinkančių naujas Vidurinio ugdymo bendrąsias programas.

Duomenų apie tai, kokius konkrečiai vadovėlius mokomųjų dalykų mokymui pasirenka mokyklų bendruomenės, iki šiol niekada nebuvo rinkta.

Duomenų šaltinis: ŠAC

1 pav. Pradinių klasių vadovėlių, išleistų 2003–2011 metais, dalis (proc.)

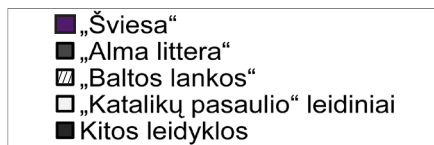

Duomenų šaltinis: ŠAC

2 pav. 5–10 klasių vadovėlių, išleistų 2003–2011 metais, dalis (proc.)

Lietuvos vadovėlių pasiūlą formuoja įvairios Lietuvos leidyklos. Daugiausia bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių yra išleidusi „Šviesos“ leidykla.

Jos išleisti vadovėliai sudaro 76 proc. šiuo metu bendrojo ugdymo mokykloje naudojamų 1–4 klasių vadovėlių, 48 proc. – 5–10 klasių vadovėlių ir 46 proc. – 11–12 klasių vadovėlių (žr. 3–5 pav.).

Duomenų šaltinis: ŠAC

3 pav. Pradinių klasių vadovėlių pasiūla pagal leidyklas (proc.)

Duomenų šaltinis: ŠAC

4 pav. Pagrindinio ugdymo klasių vadovėlių pasiūla pagal leidyklas (proc.)

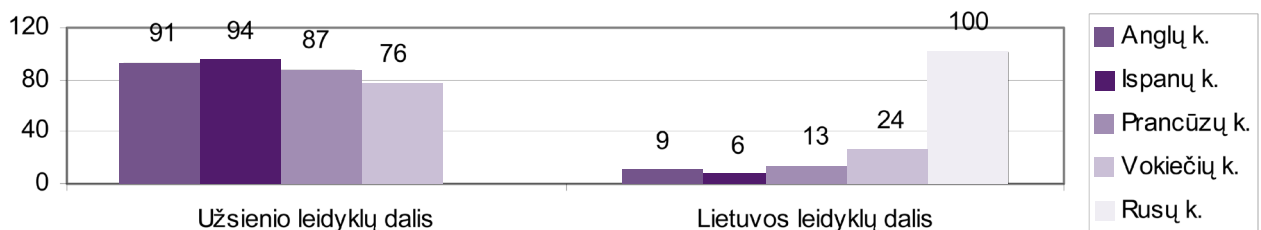

Duomenų šaltinis: ŠAC

5 pav. Vidurinio ugdymo klasių vadovėlių pasiūla pagal leidyklas (proc.)

Dauguma **užsienio kalbos vadovėlių** visoms Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų klasėms paprastai yra leidžiama užsienio šalyse. Už užsienyje išleisto vadovėlio užsienio kalbai mokytis kokybę ir vertinimą atsako teikėjas⁵. Dauguma ispanų, anglų ir prancūzų kalbų vadovėlių taip pat išleista užsienio leidyklų (6 pav.). Tuo tarpu visi bendrojo ugdymo mokyklose naudojami rusų kaip užsienio kalbai mokytis skirti vadovėliai yra išleisti Lietuvoje.

Daugelį šiuo metu Lietuvoje siūlomų anglų kalbos vadovėlių yra išleidusios „Oxford UP“, „Longman“, „Express publishing“ ir „Macmillan“ leidyklos, „Hueber“ leidykla išleido daugumą Lietuvoje siūlomų vokiečių kalbos vadovėlių, „Didier“ ir „CLE International“ leidyklos – prancūzų kalbos vadovėlių, o „EDELSA grupo Didascalia S. A.“ leidykla – ispanų kalbos vadovėlių. Iš lietuviškų leidyklų šiuo metu naudojamus užsienio kalbų vadovėlius dažniausiai leidžia „Šviesos“ leidykla. Daug šiuo metu siūlomų rusų ir prancūzų kalbų vadovėlių yra išleidusi „Presvikos“ leidykla.

Duomenų šaltinis: ŠAC

6 pav. Užsienio kalbų vadovėlių, išleistų užsienio šalyse ir Lietuvoje, dalis (proc.)

KAIP BENDROJO UGDYMO MOKYKLOS BENDRUOMENĖ PASIRENKA VADOVĖLIUS?

Bendrojo ugdymo dalykų vadovėliai mokykloje paprastai naudojami ne vienerius metus. Kiekvienos mokyklos bendruomenė prieš pradėdama naujus mokslo metus įvertina bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių poreikį ir užsako reikalingus vadovėlius. Vadovėlius mokyklos paprastai įsigyja už mokinio krepšelio lėšas, skirtas vadovėliams ir mokymo priemonėms įsigyti. Be mokinio krepšelio lėšų, vadovėliams ir kitoms mokymo priemonėms įsigyti gali būti skiriama lėšų ir iš savivaldybės ir valstybės biudžetų. Mokyklos taip pat gali būti aprūpinamos vadovėliais ir kitomis mokymo priemonėmis centralizuotai už valstybės biudžeto lėšas teisės aktų nustatyta tvarka⁶.

Iki 2011 m. rugsėjo mėnesio bendrojo ugdymo mokyklos reikalingus vadovėlius dažniausiai rinkdavosi iš Švietimo aprūpinimo centro kasmet sudaromo „**Galiojančių vadovėlių sąrašo**“ ir remdamosi leidiniu „**Informacija apie užsienyje išleistus vadovėlius užsienio kalbai mokytis**“. Abu šie dokumentai būdavo skelbiami Švietimo aprūpinimo centro interneto svetainėje. Anksčiau, norėdamos iš gausios pasiūlos išsirinkti tinkamiausią vadovėlį, mokyklų bendruomenės remdavosi trimis pagrindiniais informacijos apie vadovėlį šaltiniais: leidyklų reklama, vadovėlių recenzijomis ir artimiausių kolegų nuomone.

⁵ „Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir mokymo priemonių atitikties teisės aktams įvertinimo ir aprūpinimo jais tvarkos aprašas“, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro patvirtintas 2011 m. lapkričio 30 d. įsakymu Nr. V-2310.

⁶ Ten pat.

Nuo 2011 m. rugsėjo 1 d. pradėjo veikti **Vadovėlių duomenų bazė**, kurioje pateikiama informacija apie vadovėlius. Taip pat joje numatyta registruotų portalo Emokykla⁷ vartotojų galimybė vadovėlius vertinti, rašyti apie juos atsiliepimus. Matyti vertinimus, skaityti atsiliepimus gali visi portalo lankytojai, įskaitant mokinius ir jų tėvus. Vadovėlių duomenų bazėje bus kaupiamos vertintojų recenzijos ir atsiliepimai iš visos Lietuvos mokyklų, todėl mokyklų bendruomenėms bus lengviau apsispręsti dėl naujų vadovėlių įsigijimo.

Mokyklų apsirūpinimo vadovėliais tvarką reglamentuoja „Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir mokymo priemonių atitikties teisės aktams įvertinimo ir aprūpinimo jais tvarkos aprašas“⁸. Lyginant su ankstesniais metais, mokyklų apsirūpinimo vadovėliais ir mokymo priemonėmis tvarka tapo paprastesnė. Pavyzdžiui, iki 2011–2012 m. m. mokyklos steigėjas pradžioje nustatydavo pavaldžių mokyklų aprūpinimo vadovėliais ir mokymo priemonėmis tvarką. Paskui mokyklos vadovas, vadovaudamasis galiojančiu mokyklų aprūpinimo tvarkos aprašu ir steigėjo nustatyta tvarka, nustatydavo vadovėlių ir mokymo priemonių įsigijimo, priėmimo, apskaitos, saugojimo ir išdavimo mokiniams tvarką. Pagal šiuo metu galiojantį aprašą visus sprendimus dėl vadovėlių ir kitų mokymo priemonių įsigijimo priima mokyklos vadovas, suderinęs su mokyklos taryba. Taip pat yra numatyta, kad mokyklos, vykdančios bendrojo ugdymo programas, savininko teises ir pareigas įgyvendinanti institucija (dalyvių susirinkimas) ar savininkas priima

sprendimus dėl turimų vadovėlių perskirstymo tarp pavaldžių mokyklų⁹.

2008 m. atlikta mokyklų vadovų, mokyklų bibliotekininkų ir pedagogų apklausa¹⁰ parodė, kad bendrojo ugdymo mokyklų mokiniai yra **pakankamai aprūpinami vadovėliais**, bet kai kada stokojama vadovėlius papildančių mokymo priemonių: uždavinynų, skaitinių, žemėlapių, pratybų sąsiuvinų, priešmokyklinio ugdymo priemonių. To paties tyrimo metu nustatyta, kad **tėvai už savo lėšas retai perka vaikams mokyklinius vadovėlius**. Tai atsitikdavo dažniausiai tada, kai tokie vadovėliai nebūdavo įtraukti į galimų įsigyti vadovėlių sąrašus, taip pat tada, kai apie naujo vadovėlio išleidimą mokykloje būdavo sužinoma jau paskirsčius vadovėliams įsigyti skirtas lėšas.

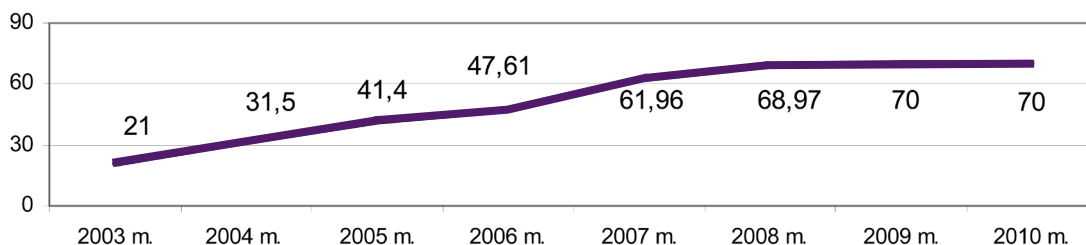
2008 m. atlikto mokyklų vadovų, mokyklų bibliotekininkų ir pedagogų nuomonės tyrimo duomenimis, kasmet atnaujinamas **mokyklos vadovėlių fondas daro iš tiesų pozityvų poveikį ugdymo proceso kokybei**. Tai plečia mokytojų galimybes pasirinkti norimą vadovėlį, skatina tobulinti savo kompetenciją, kokybiškai vykdyti ugdymo programas. Tačiau kasmet atnaujinamas mokyklos vadovėlių fondas yra iššūkis mokytojams – jiems reikia gebėti tinkamai įvertinti informaciją apie naują vadovėlį, patį vadovėlį ir gebėti juo naudotis. Respondentų vertinimu, pakartotinai leidžiami vadovėliai ne visada yra atnaujinto turinio, kai kada juose stinga naujausių mokslo žinių.

KAIP PANAUDOJAMOS MOKINIO KREPŠELIO LĖŠOS, SKIRTOS VADOVĖLIAMS IR KITOMS MOKYMO PRIEMONĖMS ĮSIGYTI?

Vadovėlius mokyklos paprastai įsigyja iš mokinio krepšelio lėšų. Mokinio krepšelis – tai mokymo lėšos, skiriamos vienam sutartiniam mokiniui. Mokinio krepšelio lėšos yra panaudojamos mokytojų darbo užmokesčiui; mokyklos ugdymo procesui organizuoti ir valdyti; mokyklos bibliotekos darbuotojams išlaikyti; psichologinei, specialiajai psichologinei ir socialinei psichologinei pagalbai organizuoti ir kitoms reikmėms, taip pat vadovėliams ir kitoms mokymo priemonėms įsigyti.

Mokinio krepšelio dydį kasmet nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė, priimdama Valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymą.

Kasmet, nustatydamas mokinio krepšelio dydį, Lietuvos Respublikos Vyriausybė nustato ir lėšų, skaičiuojamų vienam mokiniui, skiriamų vadovėliams ir kitoms mokymo priemonėms įsigyti, dydį (7 pav.).

Duomenų šaltinis: Lietuvos Respublikos Vyriausybė

7 pav. Mokinio krepšelio lėšų, skirtų vadovėliams ir kitoms mokymo priemonėms įsigyti, skaičiuojant vienam mokiniui, kaita (Lt)

⁷ <http://portalas.emokykla.lt>

⁸ „Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir mokymo priemonių atitikties teisės aktams įvertinimo ir aprūpinimo jais tvarkos aprašas“, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro patvirtintas 2011 m. lapkričio 30 d. įsakymu Nr. V-2310.

⁹ Ten pat.

¹⁰ http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/sb/biblioteku_kokybe_0812.pdf

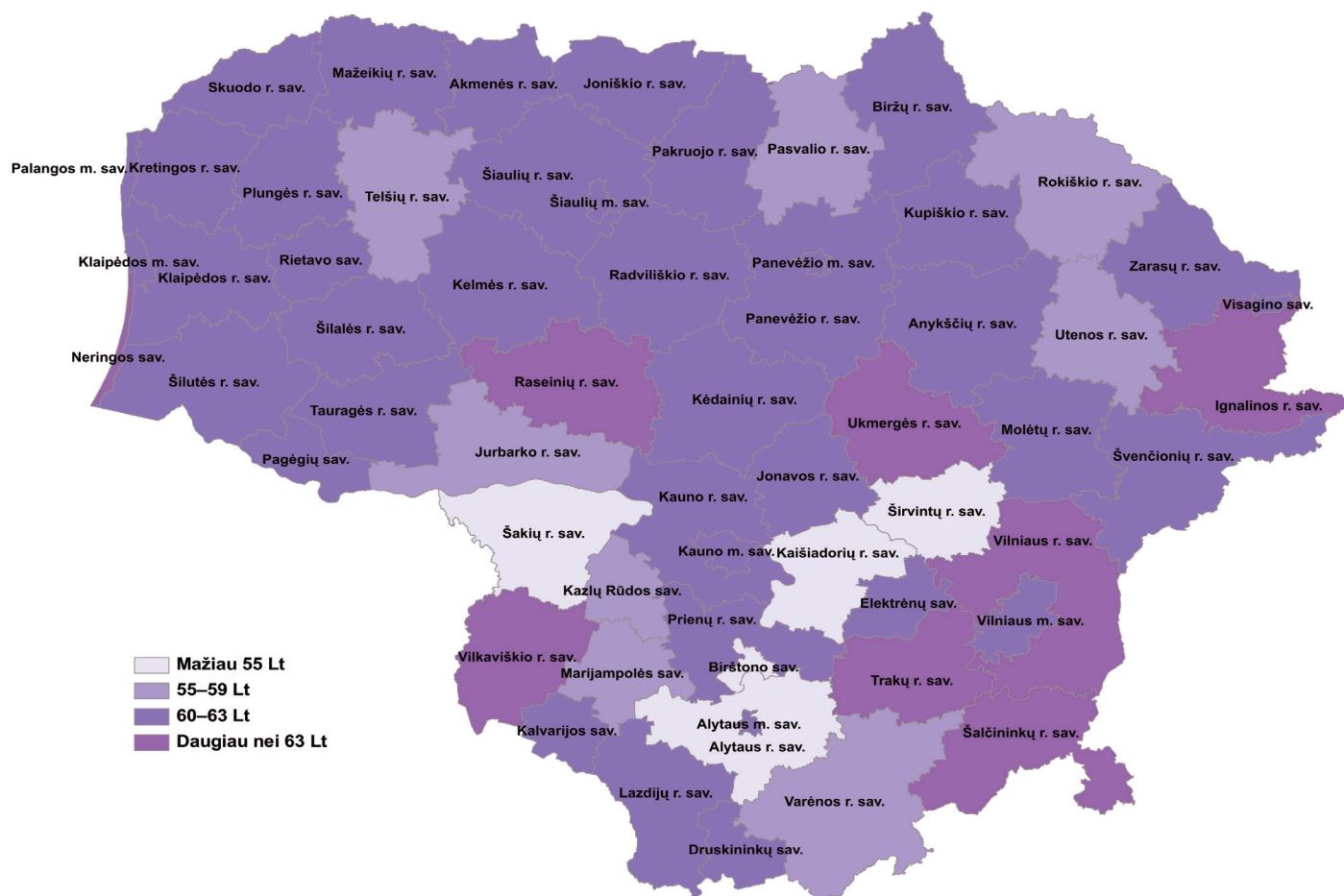
Šiuo metu galiojantis „*Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir mokymo priemonių atitikties teisės aktams įvertinimo ir aprūpinimo jais tvarkos aprašas*“ nustato, kad už mokinio krepšelio lėšas, skirtas vadovėliams ir mokymo priemonėms, bendrojo ugdymo mokykla gali įsigyti:

- vadovėlių;
- tarptautinio bakalaureato vadovėlių, skirtų pagal tarptautinio bakalaureato programą besimokančiam mokiniui;
- priešmokykliniam ugdymui skirtų mokymo priemonių;
- kitų mokymo priemonių.

Mokinio krepšelio naudojimo praktika rodo, kad vienam mokiniui skirtų ir iš tiesų vadovėliams bei mokymo priemonėms įsigyti panaudotų mokinio krepšelio lėšų dydis gali skirtis. 8 ir 9 pav. palyginimui pateikiami duomenys apie mokinio krepšelio lėšų, skirtų vadovėliams ir mokymo priemonėms įsigyti, panaudojimą Lietuvos savivaldybėse 2007 ir 2010 m.

2007 m. dauguma šalies savivaldybių vieno mokinio vadovėliams įsigyti panaudojo maždaug tiek lėšų, kiek buvo numatyta – vidutiniškai nuo 60 iki 63 Lt (39 savivaldybių mokyklos). Mažiausiai lėšų, skaičiuojant vienam mokiniui, vadovėliams įsigyti 2007 m. panaudojo Šakių (42 Lt) ir Alytaus (45 Lt) rajonų savivaldybių mokyklos, daugiausiai – Raseinių rajono (81 Lt) ir Neringos (72 Lt) savivaldybių mokyklos.

2010 metais, *nors vienam mokiniui vadovėliams ir mokymo priemonėms įsigyti buvo skirta 70 Lt, vidutiniškai šalyje vienam mokiniui tam tikslui išleista 148,4 Lt*. Tik 7 savivaldybių mokyklos vidutiniškai vienam mokiniui vadovėlių ir kitų mokymo priemonių įsigijo mažiau nei už 70 litų, mažiausiai – Elektrėnų (8 Lt) ir Druskininkų (52 Lt) savivaldybės. 15 savivaldybių mokyklos vidutiniškai vienam mokiniui vadovėlių ir kitų mokymo priemonių įsigijo daugiau nei už 200 litų, daugiausiai – Vilkaviškio (312 Lt) ir Tauragės (283 Lt) rajonų savivaldybės.

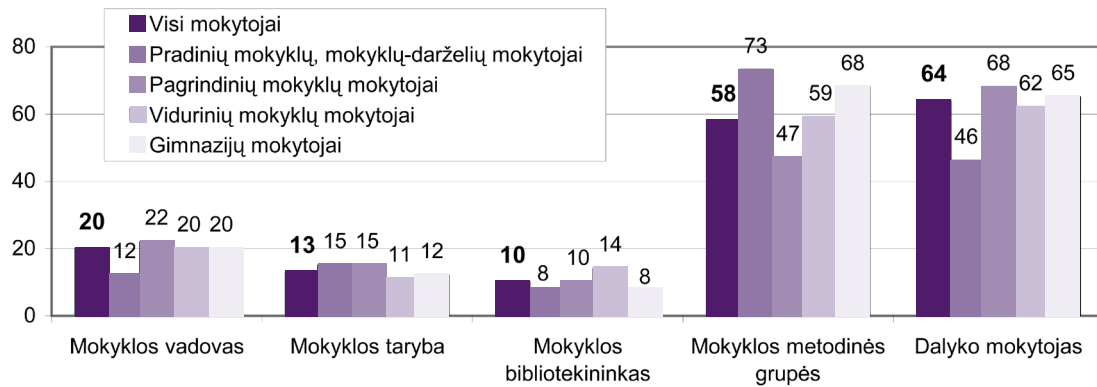
Duomenų šaltinis: ITC

8 pav. Mokinio krepšelio lėšų, skirtų vadovėliams įsigyti, panaudojimas Lietuvos savivaldybėse 2007 metais

KAS BENDROJO UGDYMO MOKYKLOJE PRIIMA SPRENDIMUS DĖL VADOVĖLIŲ PASIRINKIMO?

2008 m. atlikta mokyklų vadovų, mokyklų bibliotekininkų ir pedagogų apklausa irgi parodė, kad sprendimus dėl mokyklos išteklių įsigijimo dažniausiai priima **mokytojai, mokyklos metodinės grupės nariai, mokyklų bibliotekininkai, mokyklų vadovai**. Mokinių tėvai ir patys mokiniai paprastai niekaip nelemia mokyklos bendruomenės sprendimų dėl mokymo išteklių įsigijimo.

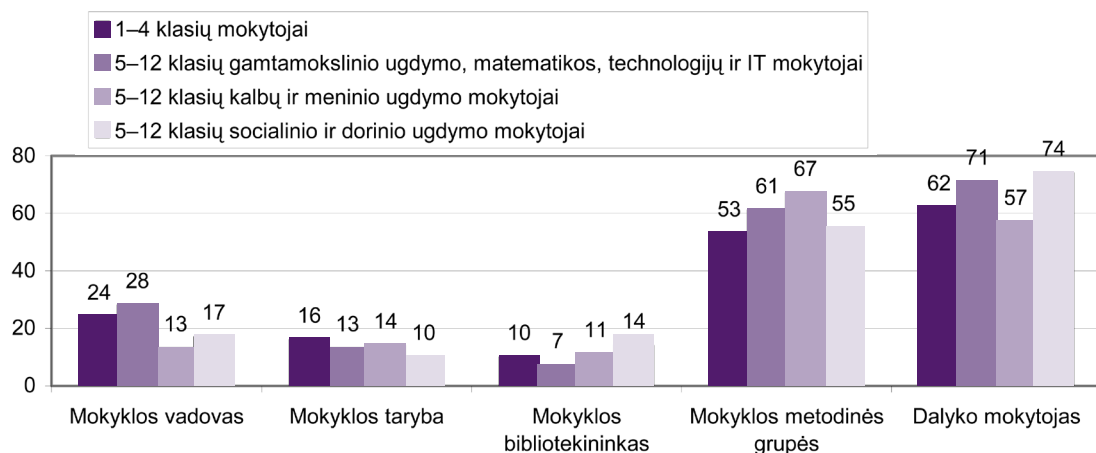
Duomenų šaltinis: UPC

10 pav. Asmenys, mokykloje priimančys sprendimą, kokius vadovėlius pasirinkti.

Bendras atsakymų pasiskirstymas ir pasiskirstymas pagal mokyklos tipą (proc., 2011 m. tyrimo rezultatai)

2011 m. pradžioje atliktas tyrimas parodė, kad 5–12 klasių gamtamokslinio ugdymo, matematikos, technologijų ir IT, socialinio ir dorinio ugdymo mokytojai dažniau patys renka norimą vadovėlį, 5–12 klasių kalbų ir meninio ugdymo mokytojai dėl vadovėlių dažniau linkę tartis metodinių grupių

posėdžio metu, o mokyklos vadovo nuomonė renkant vadovėlius dažniau turi įtakos pradinio ugdymo mokytojams ir 5–12 klasių gamtamokslinio ugdymo, matematikos, technologijų ir IT mokytojams.

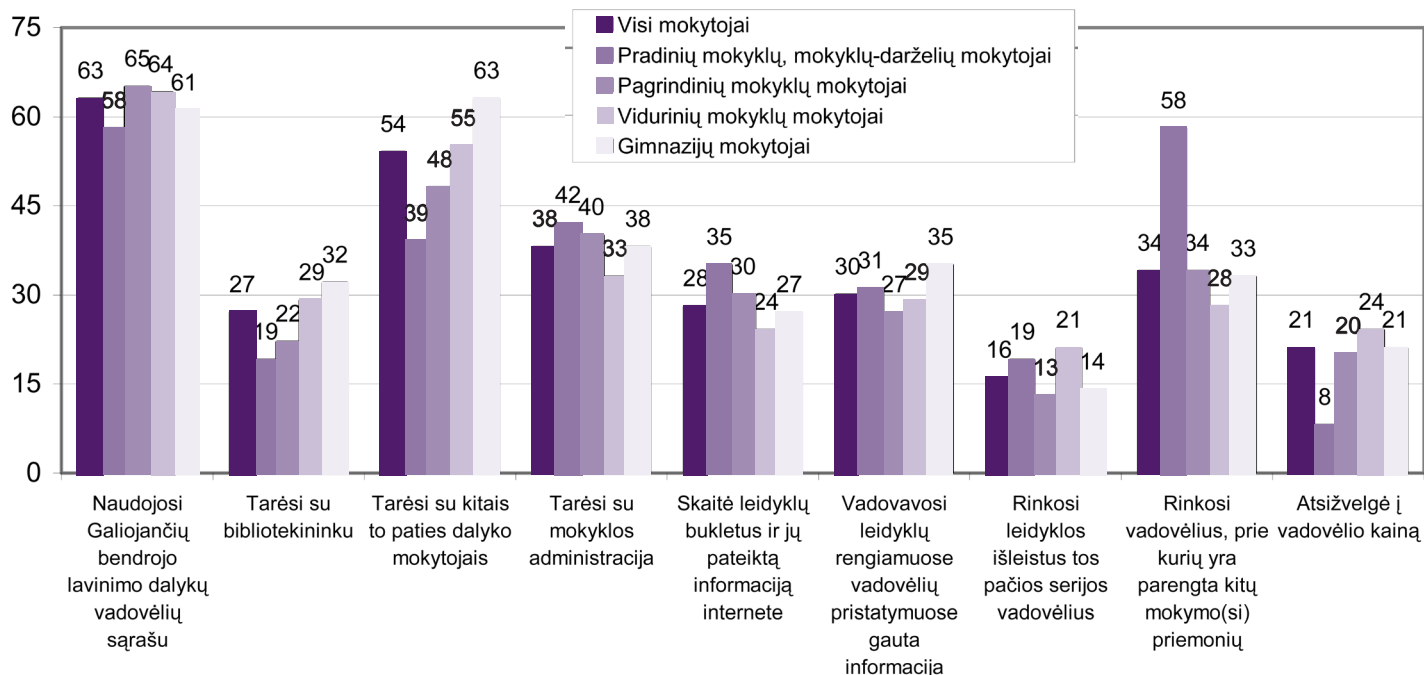
Duomenų šaltinis: UPC

11 pav. Asmenys, mokykloje priimančys sprendimą, kokius vadovėlius pasirinkti.

Pasiskirstymas pagal ugdymo sritis (proc., 2011 m. tyrimo rezultatai)

2011 m. pradžioje analizuojant, **kaip mokykloje renkamasi vadovėlių** (buvo galima nurodyti kelis atsakymus), paaiškėjo, kad maždaug trys penktadaliai respondentų rinkdamiesi vadovėlį naudojo **„Galiojančių vadovėlių sąrašą“** (tyrimo metu dar neveikė Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių duomenų bazė), antroje pagal dažnumą vietoje buvo nurodytos **konsultacijos su kitais to paties dalyko mokytojais** (54 proc.), trečioje – **konsultacijos su mokyklos administracija** (38 proc.), ketvirtoje – buvo **įvertinama, ar prie vado-**

vėlių yra parengta kitų mokymo(si) priemonių. Pažymėtina, kad, renkant vadovėlį, jo kaina mokytojams nėra labai svarbi aplinkybė. Pradinių mokyklų ir mokyklų-darželių mokytojai dažniau rinkosi vadovėlius, prie kurių buvo parengta kitų mokymo(si) priemonių, ir skaitė leidyklų bukletus, vidurinių mokyklų mokytojai – dažniau rinkosi išleistus tos pačios serijos vadovėlius, o gimnazijų mokytojai – dažniau tarėsi su kitais to paties dalyko mokytojais ir vadovavosi leidyklų rengiamuose pristatymuose gauta informacija.

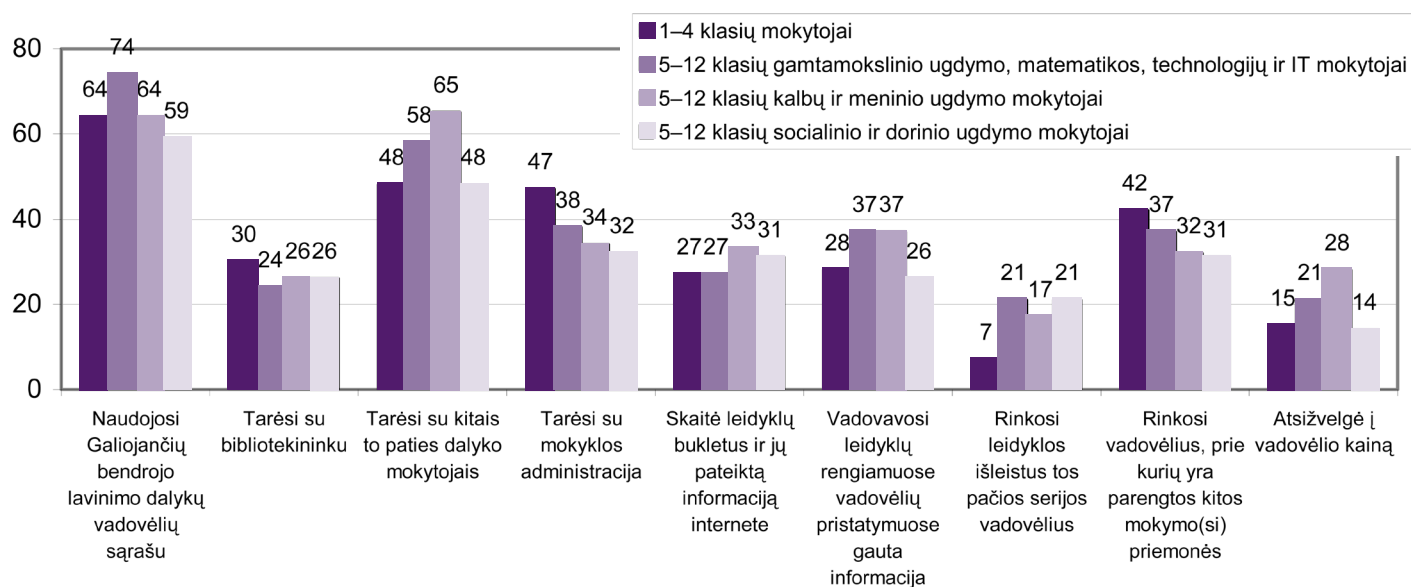

Duomenų šaltinis: UPC

12 pav. Vadovėlio pasirinkimo motyvai. Bendras atsakymų pasiskirstymas ir pasiskirstymas pagal mokyklos tipą (proc., 2011 m. tyrimo rezultatai)

Dėl vadovėlių pradinio ugdymo mokytojai dažniau tarėsi su mokyklos administracija ir rinkosi vadovėlius, prie kurių parengta kitų mokymo(si) priemonių, 5–12 klasių gamtamokslinio ugdymo, matematikos, technologijų ir IT

mokytojai dažniau naudojo galiojančių vadovėlių sąrašą, o 5–12 klasių kalbų ir meninio ugdymo mokytojai dažniau konsultavosi su kolegomis ir atsižvelgė į vadovėlio kainą.

Duomenų šaltinis: UPC

13 pav. Vadovėlio pasirinkimo motyvai. Pasiskirstymas pagal ugdymo sritis (proc., 2011 m. tyrimo rezultatai)

KAIP PASIRENKAMI VADOVĖLIAI EUROPOS MOKYKLOSE?

Išanalizavus, kaip Europos valstybėse dalykų mokytojai, mokytojų asociacijos ir mokyklų vadovai dalyvauja pasirenkant vadovėlius, galima teigti, kad didžiausią įtaką turi **dalykų mokytojai**, rečiau mokytojų asociacijos ar mokyklų vadovai.

Iš 3 lentelės matyti, kad Lietuva neišsiskiria iš daugelio kitų Europos valstybių, kuriose dalyko mokytojų vaidmuo renkant, iš kokių vadovėlių bus mokoma, yra didžiausias.

3 lentelė. Vadovėlių pasirinkimas Lietuvoje ir Europos valstybių mokyklose 2008–2010 m.

Atsakingi už vadovėlių pasirinkimą mokykloje	Valstybės
Bendrojo ugdymo dalykų mokytojai	Austrija, Belgija, Bulgarija, Čekija, Danija, Didžioji Britanija, Graikija, Ispanija, Latvija, Lenkija, Lietuva , Norvegija, Olandija, Prancūzija, Rumunija, Slovakija, Slovėnija, Suomija, Vengrija
Mokytojų asociacijos	Italija, Malta, Vokietija
Mokyklų vadovai	Čekija

Šaltinis: Eurydice

KOKIAIS ŠALTINIAIS REMTASI APIBŪDINANT BENDROJO UGDYMO DALYKŲ VADOVĖLIŲ VERTINIMO, LEIDYBOS KLAUSIMUS IR PASIRINKIMO GALIMYBES?

Naujų vadovėlių rankraščių, apsvaistytų ekspertų komisijose, ir 2005–2009 metais išleistų naujų vadovėlių skaičius skaičiuotas pagal Ugdymo plėtotės centre saugomose ekspertų komisijų protokoluose esančią informaciją.

Duomenys apie valstybės įtaką vadovėlių rinkai Lietuvoje ir kitose šalyse 2008–2010 m. bei vadovėlių pasirinkimą Lietuvoje ir Europos valstybių mokyklose 2008–2010 m. imti iš <http://eacea.ec.europa.eu> (*National System Overviews; National Education System Descriptions; Structure of Education and Training Systems*).

Duomenys apie 1–10 klasių vadovėlių leidimo metus, pradinį, pagrindinį ir vidurinį klasių vadovėlių pasiūlą pagal leidyklas apskaičiuoti pagal Švietimo aprūpinimo centro interneto svetainėje skelbtą „Galiojančių bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių 2011–2012 mokslo metams sąrašą“. Duomenys dar papildyti informacija apie 2011 m. vasarą išleistus vadovėlius. Jei leidykla vieneriems mokslo metams parengė vadovėlių komplektą, jis skaičiuotas kaip vienas vadovėlis.

Duomenys apie užsienio kalbos vadovėlių, išleistų užsienio šalyse ir Lietuvoje, dalį apskaičiuoti pagal Švietimo aprūpinimo centro interneto svetainėje skelbtą „Galiojančių bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių 2011–2012 mokslo metams sąrašą“ ir dokumentą „Informacija apie užsienyje išleistus vadovėlius užsienio kalbai mokytis“. Duomenys papildyti informacija apie 2011 m. vasarą išleistus vadovėlius.

Duomenys apie mokinio krepšelio lėšų, skirtų vadovėliams įsigyti, panaudojimą Lietuvos savivaldybėse 2007 ir 2010 metais gauti iš Švietimo informacinių technologijų centro.

Duomenys apie asmenis, mokykloje priimančius sprendimą, kokius vadovėlius pasirinkti, ir vadovėlių pasirinkimo motyvus mokykloje gauti iš kompleksinio tyrimo „Pedagogų kvalifikacijos tobulinimo padėties ir perkvalifikavimo poreikių priešmokyklinio ugdymo, bendrojo lavinimo ir neformalaus vaikų švietimo įstaigose įvertinimas“. Tyrimas užsakytas įgyvendinant Ugdymo plėtotės centro vykdomą Europos socialinio fondo bei Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis finansuojamą projektą „Pedagogų kvalifikacijos tobulinimo ir perkvalifikavimo sistemos plėtra“. Tyrimą atliko tyrimų bendrovė RAIT 2011 m. kovo–balandžio mėnesiais. Iš viso apklausta 1 000 respondentų.

Švietimo problemos analizei taip pat panaudoti tyrimo „Bendrojo lavinimo mokyklų aprūpinimas vadovėliais, mokymo priemonėmis ir ugdymo procesui reikalinga literatūra mokymo / mokymosi poreikiams tenkinti“ rezultatai. Tyrimą 2008 m. atliko KTU Edukacinės kompetencijos centro ir KTU Edukologijos instituto darbuotojai. Iš viso apklausti 346 mokyklų bibliotekininkai, 244 mokyklų vadovai (direktoriai ir jų pavaduotojai) ir 242 pedagogai.

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami internete adresu http://www.smm.lt/svietimo_bukle/analizes.htm ir portale Emokykla.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vedėjui Ričardui Ališauskui (ricardas.alisauskas@smm.lt).

Autorius, norinčius publikuoti savo parengtas analizes serijoje „Švietimo problemos analizė“, prašome kreiptis į Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vyresniąją specialistę Veroniką Šiurkienę (el. p. veronika.siurkiene@smm, tel. (8 5) 219 1121).

Analizę parengė: Natalija Ditkevičiūtė, dr. Linas Jašinauskas, dr. Albinas Kalvaitis, Kornelijus Šleževičius, Ugdymo plėtotės centro Veiklos analizės ir kokybės užtikrinimo skyriaus darbuotojai.

Konsultavo: Edita Sederevičiūtė, Švietimo ir mokslo ministerijos Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus vyriausioji specialistė, Rimantas Jokimaitis, Švietimo ir mokslo ministerijos Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus vyriausiasis specialistas, Nijolė Kalasauskienė, Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centro Mokymosi išteklių skyriaus vedėja, Giedrius Vaidelis, Ugdymo plėtotės centro direktorius.

BENDROJO UGDYMO DALYKŲ VADOVĖLIAI: VERTINIMAS, LEIDYBA IR PASIRINKIMO GALIMYBĖS

Redaktorė *Mimoza Kligienė*

Maketavo *Valdas Daraškevičius*

2011-12-28. Tir. 1 850 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius
Spausdino UAB „Lodvila“, Sėlių g. 3A, LT-08125 Vilnius

ISSN 1822-4156